

Анастасія ВЕГЕШ

ПРОМОВИСТІТЬ НАЗВ РОМАНІВ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 2 (32) 2014
УДК 811.161.2'373.2 423

Вегеш А. Промовистість назв романів Мирослава Дочинця; 12 стор.; кількість бібліографічних джерел – 22; мова українська.

Анотація. У статті досліджуються назви романів «Лис у винограднику», «Вічник», «Криничар», «Горянин», «Світован» Мирослава Дочинця. Подається опис метафоричних назв, які виконують символічну функцію, несуть характеристичний заряд, тобто промовляють; встановлюється їхня предметна етимологія.

Ключові слова: авторський неологізм, власна назва, етимологія, символічна функція.

Закарпатський письменник Мирослав Дочинець – автор багатьох книг, популярність яких постійно зростає. А нещодавно автор отримав Шевченківську премію за романи «Криничар» та «Горянин». Майже кожна із книг присвячена сильній особистості.

Об'єктом мовознавчого дослідження романи М. Дочинця ще не були. Виняток становить наше дослідження «Конотативне та функціональне наповнення літературно-художніх антропонімів у романі Мирослава Дочинця «Лис у винограднику»» [1]. Там ми досліджували власні назви персонажів, а нашу статтю присвячуємо назвам романів автора.

Кожний автор працює над створенням оригінального заголовка, як основного засобу виділення публікації серед масиву інших, щоб концентрувати на ній увагу читачів. Заголовок був предметом зацікавлення багатьох дослідників (В. Галич, Л. Грицюк, В. Ільченко, В. Різун та ін.)

Назви романів входять до складу художніх власних назв, стають центром ономастичного простору твору. За словами Ю. Карпенка: «Назва акумулює в собі художній задум, ідейний зміст твору, становить його візитну карточку. Якщо шукати у творі найважливіше слово чи словосполучення, то ним, безперечно, треба визнати назву твору» [12, с. 29]. Ю. Карпенко вивчав назви творів Миколи Бажана, Ліни Костенко.

Ми дослідили назви романів М. Дочинця «Лис у винограднику», «Вічник», «Криничар», «Горянин», «Світован». Варто відзначити влучність і точність цих назв, в них – «вузловий елемент змісту». Вони вказують на героя твору і певні його речові обставини. Такі короткі назви є лаконічними. «На чолі твору, як командир, стає той його елемент, що виявляється найістотнішим» [12, с. 36]. Назви творів М. Дочинця підказуються самим їхнім змістом, а також індивідуальними уподобаннями письменника. «Назва тим ліпша, чим вона менша і чим більше несе в собі художньої інформації» [12, с. 34]. Головною метою вивчення цих назв є встановлення їхньої предметної етимології.

Тексти і назви романів М. Дочинця – це взаємопов'язані величини. Письменник,

здавалось би, використовує прямі найменування, але всі вони виконують символічну функцію, несуть характеристичний заряд, тобто промовляють. Автор називає своїх героїв (а значить і романи) метафорично – Вічником, Криничарем, Горянином, Світованом, здебільшого ігноруючи традиційне наймення, яке людина отримує при народженні. Цей художній прийом вияскравлює «надособистісний» характер виголошуваних істин. Титульні персонажі М. Дочинця – не носії «характеру», а «ідеологи», речники важливих екзистенційних тез [21].

В одному зі своїх інтерв'ю М. Дочинець наголошував, що «Вічник» – роман про силу людського духу. На наш погляд, це характерно для всіх романів автора.

У романі «Лис у винограднику» головний герой Лис має безліч варіантів найменувань з коренем *лис*: Лисеня, Лис, Лисок, Лисенятко, Лисицький, Лисовський. Автор називає його різними іменами в різних життєвих ситуаціях. Роман Дочинця про людину, якій на долю випав особливий жереб. Лис часто сам себе запитує: «Як тебе звати, хлопчику?.. Олександр, Жан, Іван? Жереб, Лисицький, Неділік? Чи якось інакше?» [7, с. 31]. Але найчастіше фігурує назва Лис. Персонаж здатний сприймати й розрізняти різні запахи, для нього характерні хитрість, проникливість, інтуїція, хист. Саме такі риси притаманні для лисів. Роман названий прізвиськом головного героя. До речі, М. Дочинець видав роман за двома назвами: «Лис у винограднику» і «Лис». Мабуть, авторові більше до вподоби однослівні назви (найчастіше – називні речення), хоча до романів «Вічник», «Криничар», «Горянин», «Світован» автор подає заголовки, якби розшифровує назву.

Назва персонажа у романі «Лис у винограднику» викликає алозії з назвами героїв байок Езопа та Глібова. Лисиця і виноградник – алегоричні образи. Але у відомих байкарів Лисиця прийшла до чужого винограду красти, а Лис Дочинця потрапляє у місця, звідки почалося його нелегке життя, він сповнений бажанням помагати іншим. На відміну від Лисиці Глібова, Лис Дочинця має благородні наміри.

Назва роману є символічною. У цьому тяжкому світі треба пристосовуватися, бути обачним, хитрим, мудрим, щоб вижити: *«І виходить, що ти Лис на всі двісті. Кажуть, що ти не тільки людей і звірів можеш обхитрувати, але й стіни...»* [7, с. 250]. Зоонім лис дуже влучно характеризує персонажа, тому автор виносить його у заголовок.

«Вічник», «Криничар», «Горянин», «Світован» – сприймаються як романний цикл, об'єднаний наскрізною ідеєю «стягання духу». У центрі образної системи цих романів перебуває старий мудрий чоловік, чий світогляд є квінтесенцією життєвої мудрості [21].

Символічною є назва роману «**Криничар**. Діярюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії». Збігається вона з одним із прізвиськ головного героя. Криничар – той, хто копає криниці. Персонаж розповідає: *«Криничар – моя прилюдна ймення. Це від задоволеного мого ремесла. Чужі люди так мене й прописали в паперах»* [6, с. 22]; *«Нотар справив новеньку метрику, де записав тебе, аби довго не думати, – Криничарем»* [6, с. 213]. Цікаво, що Великий тлумачний словник сучасної української мови такого слова не фіксує. М. Дочинець створив власний онімичний неологізм.

Є у головного героя ще одна назва – Кутьо. *«Пан Кутьо – так вони називають мене. По-нашому це Пес»* [6, с. 15]. Але автор називає роман за йменням Криничар. Здавалось, все зрозуміло: за своїм ремеслом герой отримав прізвисько, яке стало назвою твору. М. Дочинець вкладає у цю назву більш глибокий зміст. Персонаж не тільки копав і чистив криниці, він дбав також про криницю душі. *«І в цьому другому моєму підземеллі явилось друге звільнення – правдиве і до болю щемке. Відкрилася порожняча моєї внутрішньої криниці. Її належало вичистити, вишкребти, звільнити від намулу, аби піднявся зі споду новий, чистий нурт»* [6, с. 242 – 243]. З цієї глибини криничної, «як відомо, найліпше видно звізди». Блукаючи світом, копаючи криниці, герой думає про Карпатський край, про *«нашу забуту давність і наші замулені криниці. Про людей, котрі ті криниці копали й черпали з них воду – найсолодшу воду на світі»* [6, с. 254]. Ця вода не тільки найкраща за смаком, вона лікує. Життя і здоров'я, очищення й кохання – ось основні грані цього символу. Водою очищають від бруду – і тілесного, й душевного [22, с. 75]. Автор устами персонажа стверджує, що про українські криниці можна говорити *«з невичерпним подивом. Воістину, якщо ставки й озера – очі цієї землі, то криниці – її живе нутро, душа»* [6, с. 270]. Не аби який характеристичний потенціал закладений і в імені героя – Овферій (Ферко, Федорко, Фарад). Ім'я Федір з грецької мови – «дар, дарунок, Божий дар» [18, с. 105]. Поєднання імені й прізвища можна тлумачити так: Криничар – той, що дає воду, а вода – Божий дар; Даритель. Виходить, що Криничар – Даритель.

Концепт-символ криниця фігурує також у романі «Вічник», де головний герой говорить про камінну криницю його сум'ятного духу, про криницю, що точить людську мудрість.

Головний герой роману «**Вічник**. Сповідь на перевалі духу» має теж багато імен, всі вони утворені від апелювання. Герой зізнається, що називали його *«в своєму невір'ї, в своїй боязкій шані – то Знахарем, то Знатником, то Відуном, то Босоркуном, то Характерником, то Вічним Дідом, то Тим, що живе в Чорній Хащі...»* [4, с. 4]. Імен багато, всі вони цікаві, але автор вибирає назву Вічник, що має символічне значення. Вимальовується образ, що підіймається до рівня носія ідей, постулатів вищого гатунку. Зв'язок таких образів-ідей із концептуальним баченням світу може бути більш або менш прозорий, але шлях від образу до вербалізованого символу свідомо чи несвідомо закодований автором мистецького твору [15, с. 172 – 173]. Назва «Вічник» засвідчує передовсім усвідомлену читачем реалізацію концептуалізації через образ-ідею, образ-символ, який не є прозорим щодо свого наповнення, бо несе не лише перший-ліпший смисл, а й додатковий внутрішній «заряд».

Слово вічник, як і криничар, знову ж таки не фіксують наші словники. Але, опираючись на дефініцію до слова вічний, дізнаємось, що це такий, який «не має початку й кінця, безконечний у часі; незалежний від часу, незмінний; який не зникає, не перестає існувати» [2, с. 191].

Дочинців герой пройшов через усі випробування, які випали на долю його краю. *«Цей герой – ніхто. Там немає ані професії, ані імені, ані національності, бо він був вищим від усього цього. Мені хотілося подати образ людини-борця», – каже автор* [17]. Від нього забирали все: дім, землю, свободу, але не змогли «відібрати безсмертної душі. ...Бо вони і їх режими не знали головного закону – закону Вічності» [20]. Відбуваючи заслання на Колимі, герой сам називає себе табірним вічником. У кінці роману герой резюмує: *«...я на цьому світі був завжди. І буду вічно. Як той камінь. Камінь терпіння. Мене називають вічником, знатником, відуном. Але що я знаю? Що я відаю? Хіба лише те, що я занесена вітром часу порошина якоїсь Галактики; жива порошина, що у вирі земного життя затвердла в перлину вічності, аби колись знову засвітитися зоряною крихіткою в небесному безмір'ї. Так, я – вічник...»* [4, с. 284]. Автор змальовує долю особистості, котра перебуває в пошуках істини, формує той життєвий алгоритм, який дозволить їй досягти гармонії з Всесвітом. *«Життя Вічника – щоденне, щохвилинне Служіння. Служіння людям, собі, вічності. ...Вічник доходить до закону Вічності, до безсмертя духу»* [3].

Як бачимо, авторське новоутворення Вічник має інформаційний зміст (інформаційно-стилістична функція) і оціночний момент (емоційно-стилістична функція). Разом вони працюють на тему, на ідею, художній задум, виражають сокро-

венне, мають кілька змістових шарів, що вказують на різні думки і оцінки письменника [11, с. 218].

Мирослав Дочинець принципово не називає своїх головних героїв звичними іменами, а лише загальними назвами. Природно, що при відборі загальнозживаного в суспільстві імені для художнього твору автор вдвляється в його етимологію. Імена центральних дійових осіб романів М. Дочинця мають глибокий підтекст, що свідчить про обдуманий вибір власного імені для персонажа. Це ми відстежуємо також у романі «Горянин. Води господніх русел». Твір названо за найменуванням головного героя. Горянин – звичайний чоловік, чие життя минало в постійній праці, здебільшого спокійно, без особливих потрясінь. Люди в селі навіть не уявляють, що Горянин може мати якесь інше ім'я: «Горянин... хіба його якось інакше називають?» [5, с. 5]. Здається, він і сам забув, як його звати. «Вдома називали його старим, а інші – Горянином. Як і діда Микулу» [5, с. 92]. Під час кривавих боїв, відбиваючи штурм ворогів, прикутий до скали Микула проявляє мужність і стійкість духу: «Я син гори, народжений нею і на ній приречений умерти. Не я вас нищу, а каміння, що є сльозами гори. Я теж камінь, і я в цьому бойці буду останньою сльозою, в якій ви втопитеся» [5, с. 162].

За тлумачним словником, горянин – «житель гір, горець» [2, с. 256]. Тому герой не хоче, щоб його називали вояком. В гарячці він шепче: «Я пастух... Я лісоруб... Я звіролов... Я горянин» [5, с. 163]. Перераховуються професії, які характерні для жителів гір. Знання і вміння старого перебрал його внук. Горянин міцно прив'язаний до свого родового «гнізда». Надзвичайно важливою у романі є проблема Роду, кровного зв'язку з пращурами [21]. Він воює з рікою, хвилі якої підмивають його обійстя, відбирають життєвий простір, наближаючись до цвинтаря, де упокоївся з миром його Рід, і перемагає стихію. Напрошується висновок: «ми люди тихі-сумирні, але якщо загроза рідній хаті, рознесемо усе в друзки навпіл – і неба буде мало, і землі!» [19]. Якими актуальними є ці слова сьогодні!

Історія Горянина так само переростає рамки особистісної біографії, сягаючи рівня глибинних філософських узагальнень [21]. Горяни – люди сильні духом, витривалі і нескорені. Вони черпають життєдайні сили з глибин землі, а піднімаються в гори, щоб набратися сили світу (космосу).

Авторським неологізмом є також назва нового роману «Світован. Штудії під небесним шатром». За словами автора: «Світован означає той, хто перейшов світ і далі знаходиться в дорозі до самого себе. Це третя історія про життя Андрія Ворона» [10]. Головний герой – чоловік «карпатського гарту», який розуміє цей світ і себе у ньому, має відповіді на вічні питання буття. Назва роману (як і героя) оточена конотативним ореолом і виконує символічну функцію. Навколо цього

імені «створюється свого роду смислове поле, необхідне й достатнє для виявлення численних конотативних супроводів, додаткових значень, асоціативно-оцінних і образних рядів» [15, с.115].

В основі слова Світован є корінь світ. За тлумачним словником дізнаємося, що це слово багатозначне. Світ – це 1) «те саме, що світло, 2) «сукупність усіх форм матерії як єдине ціле; всесвіт, 3) окрема частина всесвіту, 4) Земна куля, Земля з усім, що на ній є. // Усе живе, все навколишнє; все, що оточує людину. // Оточення – суспільство, люди» та ін. [2, с. 1298].

Світован несе світло іншим: радить, допомагає пізнавати світ і сприяє людям у лікуванні й очищенні душі. Сам образ світлий, добрий, до нього тягнуться інші.

Відомо, що «ідея світла дуже давно відіграла велику роль у світогляді людей. Зв'язок людського життя з сонячним світлом відчувався людиною з глибокої давнини. Значно пізніше спостереження і відчуття цього зв'язку були узагальнені в усних і письмових трактатах. У Біблії ідея світла визначальна для всього сущого. Світло в перший день творіння стало символом добра» [9, с. 78].

Людська душа постійно потребує єднання зі світом, адже вона – часточка природи, всесвіту. Автор називає героя Вічником. Ця назва теж має стосунок до всесвіту, вічності. Письменник розкриває дивовижний світ персонажа: «Так ось хто він, цей мудрий мовчун... Чоловік, що носить у собі жадібність до природи. Пробіснула мені вузька шпарина в новий світ людської сутності. Власне це був окремий світ, особливий у своєму самонаповненні. Світ у світі. Світ Світована» [8, с. 54]. Персонаж називає себе «бродником світу», Світованом, тим, «що перейшов світ», йде далі, і весь час «в дорозі до самого себе». Людина все життя вчиться, удосконалюється, бере все найцінніше з довкілля: «Природа відкрила мені мудрість устрою і вічність її плину. Може тому, що я не втручався, не змінював її. Я змінював себе, вирівнював свою натуру під її устрій» [8, с. 73]. Не відділяючи себе від природи, Світован каже: «Бо я Світован. Що світ – те і я» [8, с. 97], тому вміє читати «потаємну книгу відкритого для нього світу». Оскільки світ вічний, то справи, які робить людина для нього, вічні також. І Світован це розуміє: «Світ приймав нас у свої обійми. Я ставав світованом. Наближався до розуміння, що ключ до удачі – се не ловити, а кидати, не брати, а давати. А перегадом дійшов і вищої правди: все, що ти встиг зробити для цього світу, ніщо не забере. Навіть смерть» [8, с. 78]. Герой знає, що світ створив Бог – «Світотворчий Мистець», і відводить Йому важливу роль – берегти той світ. «І коли б мене запитали: «Ти називаєш себе Світованом, бо перейшов світ, то скажи: що є людина, що є світ?» – я б відповів «Се ми і є, і се наш світ. І тому Господь нас не судить і підтримує наш крихкий світ обома руками» [8, с. 112].

Автор по-різному називає діда Андрія, але всі назви також загальні: «**бродник**» **світу**, **мандрівець**, **вічник** (вічно блукає світом, носить «свою материзну в душі»), **цілитель** («робив аналізи, сходу ставив діагнози»), **садівничий** («*Садівничий у нас Один... Я хіба що служебник саду. Себто слуга*» [8, с. 185]), **дідо-всевідо** («Дідо-всевідо, як із казки вийшов», «цей дідо-всевідо знав все, і не було на те ради»), **родимець світу** («Чоловік, що позбувся свого фальшивого я»). Серед всіх цих назв М. Дочинець вибирає назву світован. Вона, незвична, нова, нетрадиційна, стає центром твору. Як писав Ю. Карпенко, «чим талановитіший, чим глибший письменник, тим більше його захоплює робота з власними назвами – їх адекватний добір чи створення своїх власних онімичних неологізмів» [13, с. 62].

Світована можна назвати і Світоманом за надмірну любов до навколишнього світу, або тим, кого манить (вабить) світ, бо він прекрасний («І сонце сіяє, і мир Божий красен!»).

Ю. Карпенко зазначав: «Видумування назв – особливий талант. Є люди, які добре пишуть, але не вміють давати назви своїм речам. І навпаки» [12, с. 33]. М. Дочинець належить до тих, хто добре пише і вміє добре називати. Він залюблений в слово.

Письменник, створюючи назви, звертається до прямих найменувань, «але більший чи менший

елемент символічності при цьому залишається. Така вже природа авторських заголовків» [14, с. 44]. Слід зауважити, що М. Дочинець шанує рідкісні, непоширені слова, виносячи їх і в заголовки, чим приваблює читача.

Назви романів «Вічник», «Криничар», «Горянин», «Світован» мають дуже багато спільного: по-перше, в них закодовано образ старої мудрої людини, що вчиться все життя і досягає гармонії з Всесвітом; по-друге, вони доповнюють одна одну; по-третє, в них завуальовано філософський зміст (вічності, буття); по-четверте, вони є назвами людей, які творять, будують, відроджують, а не руйнують. Це – справжні будівничі.

Власне ім'я персонажа стало знаком авторського виділення. За словами М. Крупи: «Доміnantне становище наскрізного неваріативного високочастотного власного імені, яке виділяє семантичне ядро тексту, підкреслюється винесенням його у заголовок» [16, с. 328].

Характер символів, вжитих у заголовках романів М. Дочинця, є виразником індивідуального стилю автора. Ця символіка формує у читача уявлення про поетичну модель світу письменника.

Література

1. Вегеш А. Конотативне та функціональне наповнення літературно-художніх антропонімів у романі Мирослава Дочинця «Лис у винограднику» / Анастасія Вегеш // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Збірник наукових праць. Присвячується 90-річчю від дня народження професора В. І. Добоша. Випуск 19. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2014. – С. 17 – 21.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Вергелес Тетяна. Життя Вічника – це служіння людям, собі, вічності... <http://panorama-mukachevo.com/2012/02/06/16478/>
4. Дочинець М. І. Вічник / Мирослав Дочинець. – Мукачево: Карпатська вежа, 2011. – 284 с.
5. Дочинець М. І. Горянин. Води господніх русел. Роман / М. І. Дочинець. – Мукачево: Карпатська вежа, 2013. – 311 с.
6. Дочинець М. І. Криничар. Діяріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії / Дочинець Мирослав. – Мукачево: Карпатська вежа, 2012. – 331 с.
7. Дочинець М. І. Лис у винограднику: роман / Мирослав Дочинець. – К.: Ярославів Вал, 2010. – 292 с.
8. Дочинець М. І. Світован. Штудії під небесним шатром. Роман-намисто / М. І. Дочинець. – Мукачево: Карпатська вежа, 2014. – 232 с.
9. Железняк М. І. Світоглядний код словянської антропонімної лексики / І. М. Железняк // Актуальні питання антропоніміки / Відп. ред. І. В. Єфименко. – К., 2005. – С. 76 – 88.
10. Каралкіна Наталія. Штудії Світована <http://trionews.com.ua/newspaper/socio/now/n141614338>
11. Карпенко Ю. А. Специфика имени собственного в художественной литературе / Ю. А. Карпенко // Літературна ономастика: зб. статей. – Одеса: Астропринт, 2008. – С. 205 – 220.
12. Карпенко Ю. О. Назва твору як об'єкт ономастики (Переважно на матеріалі творчості Миколи Бажана) / Ю. А. Карпенко // Літературна ономастика: зб. статей. – Одеса: Астропринт, 2008. – С. 29 – 37.
13. Карпенко Ю. О. Про літературну ономастику: Міркування на базі твору Ліни Костенко «Коротко – як діагноз» / Ю. О. Карпенко // Літературна ономастика: зб. статей. – Одеса: Астропринт, 2008. – С. 61 – 70.

14. Карпенко Ю. О. Про назви творів Ліни Костенко / Ю. А. Карпенко // Літературна ономастика: зб. статей. – Одеса: Астропринт, 2008. – С. 39 – 48.
15. Кононенко В. І. Мова у контексті культури. Монографія. – Київ – Івано-Франківськ, 2008. – 390 с.
16. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту / Крупа М. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. – 416 с.
17. Олійник Євгенія. Письменник Мирослав Дочинець презентував нову книгу <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24463287.html>
18. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: Словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська / [ред. В. М. Русанівський]. – 3-ге вид., випр. – К.: Наукова думка, 2005. – 335 с.
19. Старий і Ріка <http://zakarpattia.net.ua/Blogs/105547-Staryi-i-Rika>
20. У Києві презентують <http://platfor.ma/art/4f1e900c86c3b/>
21. «На своєму березі...»: необов'язкові міркування про книгу Мирослава Дочинця «Горянин» <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2013/04/04/083207.html>
22. 100 найвідоміших образів української міфології / [Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О.]. – К.: Орфей, 2002. – 448 с.

Анастасія Вегеш

«ГОВОРЯЩИЕ» ЗАГЛАВИЯ РОМАНОВ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦА

Аннотация. В статье произведено исследование заглавий романов «Лис в винограднике», «Вечник», «Криничар», «Горянин», «Светован» Мирослава Дочинца. Произведен анализ метафорических названий, которые выполняют символическую функцию, несут характеристический заряд, то есть «говорят»; установлена их предметная этимология.

Ключевые слова: авторский неологизм, имя собственное, этимология, символическая функция.

Anastasia Vehesh

EXPRESSION OF THE TITLES OF THE NOVELS BY MYROSLAV DOCHYNETS

Resume. The article researches the titles of the novels “Fox in the Vineyard”, “Vichnyk”, “Krynychar”, “Highlander”, “Svitovan”, written by Myroslav Dochynets. It also researches the metaphorical names, which function as symbols, carry characteristic potential to express their subject etymology.

Key words: authorial neologism, nickname, etymology, symbolical function.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2014 р.

Вегеш Анастасія Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДВНЗ «УжНУ».